

Medlemstidning för Upplands Väsby Hembygdsförening
Nr 1 · Februari 2021. Årgång 50.

Innehållsförteckning

Ordföranden har ordet	3
Föreningens aktiviteter	4
En av Medborgarhusets filmprojektorer nu på plats i Messingen	4
Medlemsbladet Hembygden 50 år	6
Mer om Ornäsbjörken och andra flikbladiga björkar	8
Sista ordet inte sagt om Ornäsbjörkar	15
Hantverkare i Eds, Fresta och Hammarby socknar 1945	16
Jubileumstävling 1 - 2021	19
Smedbyparken – Artikel från 1970-talet	20
Brickhängare – en omodern sak	23
Ny webbplats för runor	24
Sevärt i Väsby – Våra runstenar	26
Läsarreaktioner	28
”Forngreta”	30
Kvinnorna som låg steget före	32
Korsord 1 - 2021	37

Omslagsbilden på föregående sida: Detta fotografi visar en liten stuga vid Smedby gård. Det är taget åt öster med bostadsområdet Smedby i bakgrunden. Foto: Bo Lindman.

Nästa nummer av Hembygden planeras att komma ut i vecka 17. Manusstopp inför det numret är den 1 april 2021. Välkomna med bidrag, som skickas till Hembygden, Box 40, 194 21 Upplands Väsby eller via e-post till info.uvhbf@gmail.com.

För innehållet i artiklarna svarar respektive författare.

Ansvarig utgivare: Klas Lundkvist

Redaktionsgrupp: Inga Lisa Gustafsson, Gunilla Ahlberg, Margareta Norén, Leif Welander, Klas Lundkvist och Bo Lindman

Layout: Bo Lindman, BL Informationsutveckling

Tryck: Trycksmedjan AB. Tryckt med miljövänliga färg- och pappersval i 600 ex.

Ordföranden har ordet

Så är vi inne på det nya året och vi får verkligen hoppas att det blir bättre än det förra.

Med den pågående covid-19 pandemin är det svårt att planera för kommande aktiviteter. Under perioden fram till nästa nummer av Hembygden kommer ut i månads-skiftet april-maj har vi inga aktiviteter. Årsmötet senarelägger vi preliminärt till slutet av sommaren och att det genomförs utomhus. Om pandemin planar ut och vaccineringarna kommer igång och får avsedd verkan, kan vi förhoppningsvis ha utomhusaktiviteter i form av vandringar och annat.

Hembygdsföreningen kommer nu att tillsammans med kommunen diskutera i vilka former nationaldagsfirandet 2021 kan genomföras digitalt. Utmärkelsen Årets Väsbybo har inte delats ut under 2020

så det blir någon form av dubblering 2021. Fundera redan nu på lämpliga kandidater!

Till sist: Jag uppmanar alla medlemmar/prenumeranter att värva en ny medlem/läsare. Du har säkert några i bekantskapskretsen som är intresserade! Själv så har jag precis gett fyra medlemskap som nyårspresent.

*Klas Lundkvist
Nyårsdagen 2021*

Fotograf: Elsa Anagnius

Föreningens aktiviteter

I det rådande läget planerar vi att inte ha några aktiviteter under perioden januari-april 2021.

Vi skjuter på årsmötet och meddelar plats och form för årsmötet i nästa nummer (nr 2 2021).

En av Medborgarhusets filmprojektorer nu på plats i Messingen

Medborgarhuset och biografen invigdes i april 1962. Sedan biografen i Medborgarhuset lades ner för drygt 10 sedan har de två projektorerna från biografen förvarats hos Hembygdsföreningen (och bokstavligen samlat damm!). Det var alltid två projektorer som kördes i par. Filmerna låg på rullar om cirka 15 minuter (för 35 mm film). Biografmaskinisten måste alltid vara beredd med nästa rulle så att publiken inte märkte övergången.

Det är Kultur- och fritidsförvaltningen som sett till att projektorn nu står i Messingens entré. På Kultur- och fritidsförvaltningen är det Hanna Tibbling och Karl Ekström som arbetat med projektet. De har haft sakkunnig hjälp av den pensionerade biografmaskinisten Ivar Andersson, som varit maskinist på bl a Cinemateket i Filmhuset. Olin Event har

Filmprojektorn på plats vid Messingens entré. Foto: Klas Lundkvist

ordnat montern. Kommunen kommer nu att sälja den andra projektorn till en biografhistorisk intressent. Från Hembygdsförenings sida är vi glada för att projektorn kommit på plats och dessutom på ett ställe där den verkligen syns!

Filmprojektorn är av modell AGA Ultra. Projektorena började tillverkas under 1940-talet av AGA-Baltic, ett dotterbolag till den svenska industrikoncernen AGA som hade sin fabrik på Lidingö under större delen av 1900-talet. Ursprungligen tillverkade AGA gasdrivna fyrar.

AGA-Baltic gjorde stora insatser när det gällde utveckling och produktion av filmutrustning och var länge ledande i den svenska biobranschen. I början 1960-talet stod man för 70 procent av landets biografinstallationer.

Klas Lundkvist

Projektorn sedd framifrån i montern.

Foto: Klas Lundkvist

Läs mer

om AGA:s historia på:
[www.kulturarvstockholm.se/
industrihistoria/aga/](http://www.kulturarvstockholm.se/industrihistoria/aga/)

om AGA-Baltics projektorer på:
[www.filmsoundsweden.se/backspegel/
aga_proj.html](http://www.filmsoundsweden.se/backspegel/aga_proj.html)

GÖR SOM SIGGE,
LÄS MEDLEMSBLADET!

Medlemsbladet Hembygden 50 år

2021 fyller Hembygden 50 år. Det är aktningsvärt och tillbakablickar är oundvikliga. Hur det kan bli med 50-årsfirandet är osäkert och går inte att planera för i skrivande stund.

Det allra första numret av medlemsbladet.

En liten historik

1971 hette medlemsbladet ”Nytt från hembygdsföreningen” och första numret bestod av åtta sidor. Att hembygdsföreningen skulle ha ett medlemsblad var styrelseledamoten Egon Lindholms idé. I det första numret presenterade han syftet med skriften – vart vill vi komma med detta lilla meddelande – och dåvarande ordföranden Sigurd Riberdahl hade ordet och skrev att ”medlemssiffrorna har sjunkit, publikintresset har minskat, medelåldern är hög” – alltså ungefär samma problem som alla hembygdsföreningar

dras med vid olika tidpunkter. Riberdahl manade också till aktivering på olika plan. Hembygdsföreningens program under hösten 1971 presenterades av Ragnar Carlsson och Björn Eklund. Gårdsfogden Axel Eriksson beskrev vad som pågick med hus och samlingar. Mer fick man inte plats med på åtta sidor.

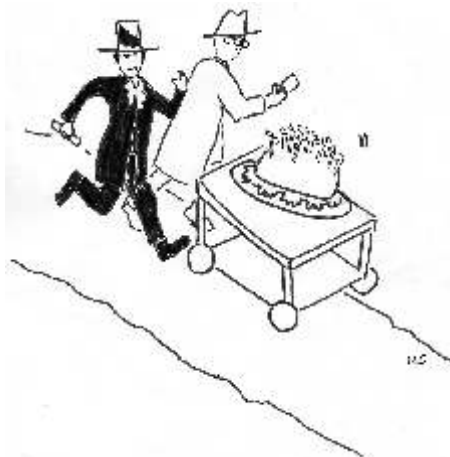
1976 utsågs Björn Eklund till ansvarig utgivare för medlemsbladet. Innan dess hade man inte haft någon sådan.

Posten som ansvarig utgivare övertogs av Inga Engdahl 1977, ett uppdrag som varade fram till 2011, då Kjerstin Björkman tog över. Inga Engdahl fungerade också som ensam redaktör för skriften under åren 1977–1987. Före 1977 var ”Nytt från hembygdsföreningen” ett lagarbete. Idag är Klas Lundkvist ansvarig utgivare.

1987 uppträdde medlemsbladet i ny skepnad, föregångaren till den vi har idag, med en redaktionskommitté bakom. Kommittémedlemmar har bl.a. varit Ann-Mari Karlsson, Eric Edström, Allan Andersson, Lennart Hedlund, Carin Törner och Inga Lisa Gustafsson. Inga Lisa var ensam redaktör under åren 2008–2017.

Nytt namn

1995 bytte medlemsbladet namn till "Hembygden" – detta som ett resultat av en namnförslagstävling vid hembygdsföreningens 40-årsjubileum. Vid en röstning om förslagen fick namnet "Hembygden" de flesta rösterna. Det vinnande förslaget hade inlämnats av Anders Steen.

Färgtryck

2017 beslöt hembygdsföreningen att ge medlemsbladet en modernare framtoning genom att gå över till färgtryck och förbättrad layout och få en ökad grafisk kvalitet och fr.o.m. 2018 tillträdde Bo Lindman som redaktör för Hembygden.

Bo Lindman har ändrat en del i medlemsbladets utseende, förbättrat läsbarheten och tillfört vissa grafiska element. För Hembygdens innehåll svarar han tillsammans med en redaktionsgrupp på fem personer (deras namn kan ses på försättsbladets insida).

Hembygden är en av hörnstenarna i hembygdsföreningens verksamhet och ett av kontaktorganen till föreningens medlemmar. Många Väsbybor har under årens lopp medverkat med artiklar och berättelser, barndoms-, skol- och arbetslivsminnen. Hembygden är en periodisk tidskrift som utkommer fyra gånger per år; feb-

Det är väldigt vad tiden rusar iväg. "Hembygden fyller 50"!

ruari, maj, september och december. De ursprungliga åtta sidorna har utökats betydligt och upplagan är 600 ex. Vi hoppas kunna fortsätta hitta ämnen på temat hembygd som kan intressera läsarna och tar tacksamt emot artiklar, synpunkter och uppslag. Under jubileumsåret kommer medlemsbladet att publicera artiklar från gångna tider, något från varje årtionde ur bladet eller vad vi kan hitta på.

"Vart vill vi komma med detta lilla meddelande" frågade Egon Lindholm i det första numret av medlemsbladet 1971. Den frågan kan kanske nu efter femtio år anses vara besvarad. Vi ser fram emot en femtioförsta årgång.

Inga Lisa Gustafsson

2021

Vi har passerat nyår och kommit in på år 2021. Hoppas att ljuset återvänder och att det nya året blir bättre än det förra.

För hundra år sedan var det 1921. I slutet av januari spelades den första ishockeymatchen i Sverige (på Stockholms stadion). Under det året genomfördes det första svenska valet med rösträtt för både män och kvinnor. Åland blev självstyrande inom Finland.

För 50 år sedan startade den nya svenska gymnasieskolan. Då var det 1971. I februari det året strejkade tågledarna och all tågtrafik på SJ stoppades. Under maj månad drabbade polis och demonstranter samman i Kungsträdgården i Stockholm. Demonstranterna vann kampen, och det hela blev känt som Almstriden. På höstkanten bildas BRIS i Sverige.

Bo Lindman

Mer om Ornäsbjörken och andra flikbladiga björkar

I de senaste numren av vårt medlemsblad (2-4 2020) har Inga Lisa Gustafsson och jag skrivit om flikbladiga björkar i vår kommun. Vi har båda fått flera tips från våra läsare om för oss dittills okända förekomster av sådana träd. Även om det fortfarande säkert finns en del träd som vi ännu inte kunnat registrera, kan det nu vara på sin plats att ge en summarisk historik över de flikbladiga björkarna i allmänhet men också hur det ser ut i Väsby.

Ornäsbjörkens tidiga historia

Det finns flera, delvis olika, historier om hur Ornäsbjörken hittades och kom att bevaras. En vanlig historia är att landssekreteraren Hans Gustaf Hjort, hemmansägare på Lilla Ornäs i Dalarna, 1767 finner en märklig liten björk på sina ägor. Hans Gustaf hade studerat i Upsala och sedan avancerat inom näringslivet och staten för att vid denna tidpunkt nått titeln landssekreterare, av vilket vi förstår att han var ansvarig för Länsstyrelsens kansli-funktioner. I dag motsvaras det ungefär av länsråd. Hans Gustaf ser till att det halvannan meter höga trädet grävs upp så att alla rötter bevaras och transporterar sedan ner trädet till gården, där det planteras på en äng. Trädet tog sig väl, men för att ytterligare skydda det planterades det efter något år om invid några ekar.

Hans Gustaf Hjort härstammade från en adlig släkt men adeln har ”gått ur” så han bestämmer sig för att försöka förnya adelskapet. Med hänvisning till ”gammalt frälse” beslutar kung Adolf Fredrik i december 1768 att Hans Gustaf Hjort skall adlas och erhålla namnet Hiort af Ornäs. Att introducera en ny adlig familj innebar en rad praktikaliteter. När dessa förbereds avlider Adolf Fredrik 1771, varför ett sköldebrev utfärdades först 1773 och då av Gustav III. Hans Gustaf erhöll en vapenritning approberad samma år på Stockholms slott och introducerades i riddarhuset 1774 som adlig släkt nummer 2012. Av vapenritningen, som visar en hjort krönt av en lilja, framgår att ätten först var tänkt att

heta Lillienhiort men detta ändrades av Gustav III till Hiort af Ornäs.

Hans Gustav hade vid tiden han fann den märkliga björken fortfarande kontakter med akademien i Upsala och kontaktade i december 1768 Linné om sitt fynd och bifogade några kvistar, som han under sommaren tagit från trädet. Linné blev mycket nyfiken på fyndet och svarade redan några dagar senare att han aldrig tidigare sett något liknande och ber ödmjukast att landssekreteraren måtte skänka trädet till Akademiska Trädgården och åt rikets ungdom. Linné råder honom att i så fall gräva upp och flytta trädet under vintern, då jorden är frusen runt rötterna för att sedan låta transportera det med någon spannmålsfora. Hans Gustaf avböjer dock vänligt detta erbjudande men lovar att sända färska löv till sommaren. Hur det gick med detta vet vi inte men senare, 1774, skriver Hans ånyo till Linné och meddelar stolt att han lyckats få fram nya plantor från trädet troligen genom att lägga jord över några grenar. En sådan avläggare skickades från Ornäs till Upsala men hur det gick med denna är okänt.

Linné dog 1778 och ansvaret som sekreterare för Akademiska trädgården övertogs av hans son Carl von Linné den yngre. Han publicerade Supplementum Plantarum 1781, där den första vetenskapliga beskrivningen av ornäsbjörken finns: *Betula alba, folis subpalmatis: laciniis dentatis*, vilket kan förstås som en björk som har tandade flikar eller lobor på bladen. Den första mer noggranna beskrivningen av det märkliga trädet kom 1786, efter det att en läkare Blom besökt Lilla Ornäs för att se trädet som han tidigare sett några kvistar från. Blom skriver en uppsats om trädet och namnger det som *Betula Hybrida*, då han var av den uppfattningen att det rörde sig om en hybrid mellan björk och lönn, men han ger också ett svenskt namn: Ornäs-Björken.

Trots att trädet var väl känt under 1800-talet är antalet bilder som visar det ursprungliga trädet minst sagt få. En norsk fotograf som 1878 reste i trakterna tog dock minst ett fotografi av björken. Inget fotografi finns dock bevarat, men vid tiden gjordes ett träsnitt för att på så sätt kunna överföra bilden i tryckt form. Detta

Skogsfinnarna

Det är omkring 450 år sedan de första finnarna slog sig ner i de svenska skogarna. Hertig Karl (Gustav Vasas son) ville underlätta för nya bosättningar och därmed få in högre skatteinkomster.

Man har räknat ut att det var omkring 1570 som den finska kolonisationen började. Då fanns det många övergivna torp och stora ödemarker, som kunde befolkas. I Värmland började bosättningen i det som Hertig Karl ville kalla för sin skog – Karlskoga.

När Karl i början av 1600-talet blivit Karl IX tog skogsfinnarnas bosättningar ny fart. Boplatserna fanns i skogsområdena i stora delar av Mellansverige. I många fall använde man sig av svedjebruk.

Bo Lindman

Semlan

Hur länge har semlor funnits? Jo, det är faktiskt en kvarleva från den katolska tiden. När Sverige var ett katolskt land hade man en sträng fasta under tiden före påsken.

Fastan inleddes med fastlagen, som var en uppsluppen tid med karnevaler. Den sista dagen innan fastan kallades för fettisdagen. Just den dagen skulle man äta semlor.

Bo Lindman

Upptäck historien

Den nya appen för mobilen är gratis och handlar om historiska platser i Stockholms län. Den har lanserats av Stockholms läns museum. Just nu finns det historiska vandringar söder om Stockholm. Hoppas att det kommer något som handlar om områdena norr om huvudstaden.

Red.

träsnitt har publicerats i flera tryckta verk. Någon annan avbildning av den ursprungliga Ornäsbjörken är inte känd.

Annandag pingst den 26 maj 1890 (OBS felaktigt datum angett i 3/2020), drabbades stora delar av landet, och kanske särskilt Dalarna, av ett intensivt oväder. Under ovädret föll en mängd träd bl.a. den ursprungliga Ornäsbjörken på Lilla Ornäs, där den vuxit upp till ett ståtligt träd under de 123 år som den stått på platsen. I och med detta kunde Ornäsbjörkens saga varit all om inte en viss Erik Lindgren gripit in redan på 1870-talet.

Flikbladiga björkar

Men innan vi går in på detta måste vi återvända till vad som bör benämnas Ornäsbjörk och vad man kan förväxla den med. Som botaniskt intresserad med vana vid att använda olika examinationsscheman för att göra bestämningar av arter, trodde jag nog att detta inte borde leda till några större problem för min del. Men där hade jag fel! Ju mer jag gick in i litteraturen och dess olika beskrivningar av olika former av flikbladiga björkar, desto mindre säker blev jag på vad som bör karakterisera en ”äkta” Ornäsbjörk. Det finns en mängd olika karaktärer som olika författare tar fasta på. Efter att ha gått igenom dessa kan jag nog konstatera att de viktigaste karaktärerna finns på bladen; deras form och symmetri. De flikbladiga björkar som oftast påträffas i landet är:

Ornäsbjörk (*Betula pendula* 'Dalecarlica')

Är som äldre ofta bredkronig med grov stam och grova grenar. Grenarna i kronans yttre delar är ofta endast svagt hängande. Bladen är flikade med smal bladskiva. De nedre flikarna kröker sig ofta utåt. Se bild.

Flikbjörk (*Betula pendula* "Laciniata")

Har ett mer slankt växtsätt och ofta med en genomgående stam. Grenarna är ofta långt hängande, särskilt hos äldre träd. Bladen är flikade med en ganska bred bladskiva och mestadels raka bladflikar. Se bild. Sorten har troligen sitt ursprung från Tyskland. Det var i första hand denna sort som under andra halvan av

1900-talet odlades och såldes som och felaktigt angavs vara Ornäsbjörk. En bidragande anledning till detta var att Ornäsbjörken visat sig mer besvärlig att föröka än Flikbjörken.

Fransbjörk (*Betula pendula* 'Crispa')

En relativt bredkronig björk, ofta med en genomgående stam. Grenarna är starkt hängande.

Regelbundet flikade blad med stor bladskiva med bred och tvär bladbas.

Bland de flikbladiga björkarna har denna den senaste lövsprickningen. Hittills inte observerad i vår kommun.

Det finns belägg för att ytterligare ett antal former har hittats och ibland odlats både i Sverige och utomlands. Till dessa hör t.ex. Wasabjörken (som finns vid Ornässtugan), Adelövsbjörken (Småland), "Ås" som har tydligt mindre blad än Ornäsbjörken, men troligen odlad från en Ornäsbjörk i Norge och saluförd under 1990-talet samt 'Fortuna' eller Skårabjerken (Norge) som också är mycket lik Ornäsbjörken.

Riksträdet

Det kan vara på plats att också säga några ord om "Riksträdet", alltså det träd som Inga Lisa beskriver i 4/2020. Vid trädet finns, som Inga Lisa beskrivit, en skylt med ett löv i relief. Detta löv kommer uppenbarligen från en typisk Flikbjörk. Det uppstod nog en pinsam stämning inom Föreningen Sveriges Stadsträdgårdsmästare, när det så småningom blev uppenbart att de träd som de donerat till alla landets kommuner inte var från den björk som tidigare stått vid lilla Ornäs. Man hade ju gjort ett liknande misstag, som det som gjordes under andra halvan av 1800-talet, då flera sorter av mer eller mindre känt ursprung såldes som Ornäsbjörk. Kunskapen om Ornäsbjörkens sortkaraktärer hade alltså under andra halvan av 1900-talet åter gått förlorad, vilket ledde till att de träd som fördelades till landets alla kommuner inte var Ornäsbjörk utan Flikbjörk.

Luffarriksdag för 100 år sedan

Längre fram på våren är det exakt 100 år sedan "Luffarriksdagen" i Hallsberg. Det var en konferens som hölls mellan påskdagen den 27 mars och den 31 mars 1921.

Vilka blev luffare? Mäniskor hamnade på landsvägen då de blivit arbetslösa eller av andra orsaker. Luffarna kom från nästan samtliga samhällsklasser.

Under konferensen krävde man hjälp med arbete, tillfälliga bostäder, kontanta bidrag eller bidrag in natura. Det blev inga omedelbara resultat uti landet. Några makthavare ordnade med flera nödhjälpsarbeten och hjälpkommittéer. Luffarkonferenser höll man också i Borlänge och Heby under 1933.

Den här luffarkonferensen fick stor uppmärksamhet i lokalområdet och i landets tidningar. Polisen utökade sin bemanning och bevakning i Hallsberg under konferenstiden.

Bo Lindman

Otäck varga- vinter för 200 år sedan

År 1821 inträffade många hemska saker i södra Dalarna. Då härjade i området en varg, som rev och dödade många barn.

I en dödbok stod det: "Olof Erssons son i Warbo, Anders, död den 18 mars 1821. Ihjälrifven af varg, och måste med våld slitas ur vargens mun."

Från socknarna Hedemora, Garpenberg, By, Husby och angränsande socknar rapporterades att mer än 30 unga människor hade skadats eller dödats.

Bo Lindman

Vanligaste namnet för 100 år sedan

På 1920-talet var Anna det vanligaste tilltalsnamnet för flickor. För pojkar var det Karl.

Bo Lindman

Ornäsbjörken lever vidare trots allt

De två Ornäsbjörkar som fortfarande finns vid Greens villa inom nuvarande Stockholms universitets campusområde strax söder om Riksmuseet är ett resultat av ett av få lyckade försök att ympa in material från moderträdet på Lilla Ornäs. Vid mitten av andra halvan av 1800-talet arbetade en botanist vid Lantbruksakademiens experimentalfält som hette Erik Lindgren. Han samlade under en resa i Dalarna några hundra kvistar från trädet från Lilla Ornäs. Av de kring 200 kvistar som ympades överlevde 5 stycken. Två av dessa är de som fortfarande står vid Greens villa. Nu hade man fått upp tekniken att ympa Ornäsbjörk så pass att man i mitten av 1880-talet kunde börja sälja plantor vid experimentalfältet.

Under 1990-talet och början på 2000-talet gjordes flera försök att i större skala få fram plantor som garanterat var från moderträden vid Greens villa. Vid en norsk plantskola lyckades man med förökningen och 2007 började plantor säljas. Plantskolan baserade sin teknik på meristemförökning (meristem = celltyp som står för en växts tillväxt. "Växters stamceller"). Sedan dess har man årligen kunnat få fram ett stort antal plantor för vidare försäljning. Dessa äkta Ornäsbjörkplantor är märkta med "äkta ornäsbjörk E" och finns att köpa i många plantskolor i Sverige.

Bild1. Blad från Ornäsbjörk. Märk djup inskärning och i övrigt smala flikar.

Foto: Niklas Johansson

Bild 2. Blad från 'Laciniata'. Märk grundare inskärning och basalt bredare blad med vinklad (90-graders) bladbas. 'Crispa' har en närmast plan (180-graders) bladbas. Foto: Niklas Johansson

Flikbladiga björkar i Väsby

Fram till början av september 2020 hade jag åkt runt i kommunen och tittat på nästan alla flikbladiga björkar som jag fått tips om. Totalt rörde det sig om 19 träd varav flertalet i Runby. Det träd som Inga Lisa beskriver från stationsområdet och kallas för ”Jimmys björk” ser ut att vara en äkta Ornäsbjörk och jag skulle gissa på att detta exemplar kommer från de träd som Stadsträdgårdsmästarna 2007 lovat som ersättning till alla kommuner som så önskade för de träd de felaktigt, men i god tro, fördelat 1986.

Jag hade vidare fått tips om att det skulle finnas en flikbladig björk vid Eds kyrka och det visade sig helt korrekt. Med viss förvåning kunde jag snart konstatera att det fanns ytterligare 11 träd på eller i anslutning till nya kyrkogården öster om kyrkan. Senare i september stötte jag på fyra nyplanterade träd vid Edssjön. Dessa hade blad som var typiska för ”äkta” Ornäsbjörk, se Bild 1. Jag kontaktade Stadsträdgårdsmästare Nils Odén för att få bekräftat att min bestämning var riktig, vilket det visade sig att den var. Nils hade fler nyheter att berätta; de fyra var bara en del av en större plantering som gjorts inom det nya bostadsområdet Eds allé. Totalt finns det idag 16 Ornäsbjörkar bara inom det områ-

Fresta socken

Fresta socken har medeltida ursprung och den har ingått i Vallentuna härad. Från 1952 tillhörde socknen Upplands-Väsby landskommun och från 1971 Upplands Väsby kommun. Efter 2016 har den beteckningen Fresta distrikt.

Socknens namn kommer från kyrkbyn och skrevs som Frästa i slutet av 1200-talet. Detta namn innehåller delarna frö (som betyder fruktbar, frodig) och sta(d) (som står för ställe).

Socknens areal är 24,57 kvadratkilometer och i slutet av år 2019 fanns i Fresta distrikt 13 011 invånare.

De indelta soldaterna som fanns i Fresta socken förr i tiden tillhörde Livregementets dragonkår, Livskvadronen och Livkompaniet. Här fanns också indelta båtsmän, vilka tillhörde Södra Roslags 2:a båtsmanskompani.

Bo Lindman

Sveriges historia

Nu har vi fått den digitala resursen Sveriges historia. Med föremål som utgångspunkt erbjuder hemsidan fördjupningsmaterial i text och bild, filmer osv.

Webbplatsen är gratis att använda, och där kan vi alla hitta något intressant. Sveriges historia är främst tänkt att vara ett pedagogiskt verktyg för skolans mellan- och högstadium.

Titta gärna in på

<https://sverigeshistoria.se/>

Red.

Förr lagrades is

Isen sågade man upp ur sjöar på vintern, och den lades i enorma högar, som man täckte med tjocka lager sågspån. Detta räckte för att bevara isen under hela året. Isblocken levererades därefter till hemmen av iskarlar och användes till isskåp.

Bo Lindman

det! Som om detta inte var nog så berättade Nils vidare att ytterligare 50 Ornäsbjörkar planterats som en allé till Harva. Så idag har vi minst 85 flikbladiga björkar varav minst 65 ”äktade” Ornäsbjörkar. Fördelningen inom kommunen har blivit skevare i och med dessa nyplanteringar, då 94 % av de flikbladiga finns inom Eds socken. I Fresta socken har jag dock funnit det enda riktigt gamla träd som förefaller vara en ”äktade” Ornäsbjörk planterad i slutet av 1940-talet.

Framtiden

Framtiden för Ornäsbjörken förefaller tryggad i kommunen under den närmaste tiden. Man bör dock komma ihåg att dessa träd inte kan sätta frö som ger upphov till ny Ornäsbjörkar. Detta beror på att den mutation som ger upphov till den avvikande bladformen också leder till att träden inte bildar några hanhängen och alltså inget pollen. Framtida förekomst hänger alltså på att vi kan hjälpa till med andra förökningsmetoder. Sannolikt kommer planteringen av Ornäsbjörkar att öka framöver och då främst i tätbebyggda områden, då avsaknad av pollen naturligtvis uppskattas av pollenallergiker.

Själv har jag ytterligare några tips om några björkar som jag inte kontrollerat ännu, och som jag kommer att titta närmare på till våren. Jag tar gärna emot ytterligare tips! Tänk på att höstar och snöfria vintrar är bra årstider för att hitta dessa björkar, då man lätt lägger märke till de lysande gula flikiga löven på marken.

För dig som vill veta mer om flikbladiga björkar i allmänhet rekommenderar jag Berndt Karlsson, 2016, Ornäsbjörk – förföris & falsk, ISBN: 978-91-639-0748-7.

Jag har också en del annan mer specialiserad litteratur om dessa björkar. Så om du är intresserad, hör gärna av dig!

Niklas Johansson
niklas.johansson17@icloud.com

Sista ordet inte sagt om Ornäsbjörkar

Elisabet Eriksson har hört av sig och meddelat att hon numer bor i Sigfridsgården, vid ”björkarnas allé”. Där finns hängbjörk, Ornäs eller ej. Elisabet som har sina rötter i Dalarna tycker att diskussionen och intresset för Ornäsbjörk är roligt att följa.

Berit Carlsson, ständig björkspanare, har upptäckt att det finns ett tiotal Ornäsliknande björkar runt om Eds kyrka, fyra på själva kyrkogården. Även ute vid Harg finns flikbladig björk, säger Berit.

Spaningarna fortsätter.

Inga Lisa Gustafsson

Förtäring vid dåtidens fredagsmys

En gammal annons

Strindbergs favoriträtt

Författaren August Strindbergs favoriträtt var bifstek. Man kan lätt föreställa sig hur mycket han längtade efter sin älsklingsrätt. Strindberg lär nämligen ha sagt att han till och med skulle kunna ta nattvarden för att få en bifstek.

Red.

Apostlahästarna

Det här ordet har sin egen historia.

Att använda apostlahästarna betyder att gå till fots i stället för att använda något fortskaffningsmedel. Uttrycket kommer från Jesu lärjungar. De hade inga hästar eller åsnor när de skulle ut och missionera. Apostlarna fick helt enkelt gå till fots under sina missionärsresor.

I grekiskan finns ordet Apostolos, som betyder sändebud.

Bo Lindman

Hantverkare i Eds, Fresta och Hammarby socknar 1945

I ett tidigare nummer av Hembygden beskrev Bosse Lindman hur man som släktforskare får fram uppgifter om en absolut okänd person som heter Larsson. Av Larssons kassaböcker, som är i hembygdsföreningens ägo, kan man få fram att han är trädgårdsmästare i Odenslunda och senare har bytt namn till Lyremark. Vad man inte fått fram är att Per Martin Lyremark, f.d. Larsson, efter att ha växt upp i Härnösand, arbetat inom stadsplaneringen i Kramfors och gått ett år på Vätternbygdens folkhögskola, som 22-åring flyttade till Hässelby och började arbeta hos en trädgårdsmästare där. Möjligen mötte han någon gång Gunnar Sträng, som långt innan han blev finansminister startat sitt arbetsliv med trädgårdsarbete. De hade förmodligen inte mycket gemensamt. Martin Lyremark var inte mycket för fackföreningar och politik. Han var religiöst engagerad i Missionsförbundet och senare i pingströrelsen.

1936 öppnade han ett eget trädgårdsmästeri i Odenslunda, Upplands Väsby. Lyremark specialiserade sig på amaryllis och kunde kalla sig kunglig hovleverantör. Varje jul levererade han sina bästa amaryllis till prinsessan Sibylla.

Trädgårdsmästeriet drev han i 36 år. Han blev så småningom kommunalt engage-

rad, ledamot av nykterhetsnämnd och hälsovårdsnämnd.

Per Martin Lyremark var ju bara en av alla Väsbybor. I min ägo har jag en förteckning över ”hantverkare i Eds, Fresta och Hammarby socknar 1945. Den är framtagen av Sture Wärlinder, Norrtälje, en gång när det ordnades en kurs i hembygds-kunskap, intervjuteknik m.m. i ladugården.

Martin Lyremark behövde inte känna sig ensam i sitt yrke. Trädgårdsmästerierna dominerar i trakten, det fanns faktiskt 48 stycken. Däremot fanns det bara ett hönseri, en bagare och en sadelmakare på listan från 1945. Observera att Stäket tillhörde Eds socken på den tiden.

Den här gången har vi bara möjlighet att ta med trädgårdsmästarna i listan här intill.

Det finns mycket att gräva i, inte bara hos trädgårdsmästarna. Det är kanske tur att hembygdsföreningen inte har kassaböckerna från alla ”hantverkare” 1945.

Inga Lisa Gustafsson

Hantverkare 1945

Namn	Plats	Postadress	Kommentarer
------	-------	------------	-------------

Trädgårdsmästare

Eds socken			
A E Apelgren		Uppl Väsby	Edsby trädgård
N Dahlén		Uppl Väsby	Sätra gård
Bengt Eklund	Bonäs	Stäket	
E Johansson		Rotebro	Bisslinge gård
C V Carlsson	Valla Runby	Uppl Väsby	
John Linnarsson		Rotebro	Antuna gård
E Sundqvist	Övre Runby	Uppl Väsby	

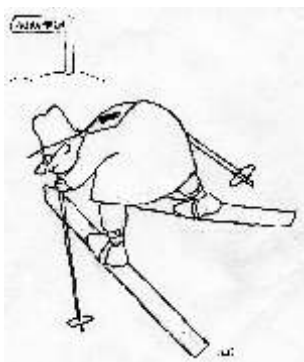
Fresta socken			
Karl F Allard	Sundsborg	Uppl Väsby	
Karl V Andersson	Grimsta	Bollstanäs	
Ernst Oskar Boman	Grimsta	Bollstanäs	
Oskar Isidor Boman	Grimsta	Bollstanäs	
Per Simon Cederblad	Västergården	Uppl Väsby	
Lennart Davidsson	Grimsta	Bollstanäs	
Lars Theodor Ekvall	Grimsta	Bollstanäs	
Anders G Gissler	Grimsta	Bollstanäs	
Ernst G Gustafsson	Sjöhagen	Uppl Väsby	
Rune B Gustafsson	Sanda	Uppl Väsby	
Yngve Gustaf Holm	Dalängen	Uppl Väsby	
Nils August Jonsson	Älvhagen	Uppl Väsby	
Erik August Karlsson	Berzelieberg	Uppl Väsby	
Sven Gustaf Karlsson	Grimsta	Bollstanäs	
Klas Gustaf Källberg	Grimsta	Bollstanäs	
Gerhard Larsson	Grimsta	Bollstanäs	
Carl Herman Linnros	Eksberg	Uppl Väsby	
Einar V Ljungberg	Grimsta	Bollstanäs	
Einar Erik Lundkvist	Grimsta	Bollstanäs	
Bernhard Lundvall	Klockbacken	Uppl Väsby	

Per Martin Lyremark	Tolan	Uppl Väsby	
John Valter Morell	Grimsta	Bollstanäs	
Gustaf H Nilsson	Signhildsro	Uppl Väsby	
Karl H Philipsson	Fredrikshäll	Uppl Väsby	
Arvid G Sederström	Grimsta	Bollstanäs	
John E Smedberg	Grimsta	Bollstanäs	
Daniel A Stridlund	Norrsättra	Tureberg	
John Adolf Sundén	Grimsta	Bollstanäs	
John D Thorsell	Solgården	Uppl Väsby	
Volmar G Wallin	Grimsta	Bollstanäs	
Gösta F Vinnansson	Grimsta	Bollstanäs	
Lars Johan Öberg	Grimsta	Bollstanäs	
Göte Pahlén		Uppl Väsby	Solhems trädgård

Hammarby socken

V Brusell		Uppl Väsby	
Ruben N Eriksson	L Smedby	Rotebro	
Filip G Gustavsson	Glädjen	Uppl Väsby	Lyckåsen
J Hedin	Glädjen	Uppl Väsby	
N H Nilsson	Rosenlund	Uppl Väsby	
Per Palm	Smedby	Rotebro	Smedby gård
Harry o Hans Pihl	Annedal	Uppl Väsby	Bröderna Pihl

Karlssons funderingar

Om Vasaloppet blir inställt
får man väl köra sitt eget race.

Jubileums- tävling 1 – 2021

Vi firar med en tävling där frågorna handlar om vår hembygd. Testa nu dina hembygdskunskaper. Frågorna är lätta och alla kan delta.

1		Vid vilken sjö ligger Antuna? 1) Fysingen x) Edssjön 2) Mälaren
2		Vilket kvinnonamn omnämns på Ladbrostenen nära majbrasplatsen i Runby? 1) Ingrid x) Valborg 2) Tora
3		När slogs socknarna Ed, Hammarby och Fresta ihop till en kommun? 1) 1952 x) 1954 2) 1956
4		I vilken församling finns Emmy Köhlers museum? 1) Ed x) Fresta 2) Hammarby
5		Vad heter Väsby's kanotklubb? 1) Glad x) Gled 2) Glid

Skriv dina svar på vilket papper som helst. Glöm inte att ange ditt namn och din adress. Skicka sedan in svaren senast fredagen den 12 mars 2021 till "Jubileumstävling", Hembygden, Box 40, 194 21 Upplands Väsby eller digitalt till info.uvhbf@gmail.com

Gör slag i saken redan nu! Skicka in ditt resultat, för du kan väl de rätta svaren. Tre vinnare får två trisslotter var.

Hembygden
fyller
50 år

Artikel från 1970-talet

På vilket sätt framställdes föreningens information då? Hur såg medlemsbladet ut på den tiden? Vad skrev man om?

Som ett exempel har vi valt ut denna artikel ur "Nytt från Hembygdsföreningen" nummer 2 under året 1974. Då var medlemsbladet inne på sin tredje årgång, och just detta nummer kom ut i juni månad.

SMEDBYPARKEN

Med dessa rader tänkte vi i all enkelhet försöka beskriva hur stadsparken i Smedby tillkommit som ett begrepp i den kommunala planeringen.

Låt oss gå tillbaka till åren 1965 och 1966. Det gällde för Upplands Väsby att överleva som självständig kommun. En generalplan kom till, och kommunen visade även på andra sätt sin vilja och förmåga att ta hand om sin del av ansvaret för den då mycket kompakta bostadskön i storstockholm.

Det bestämdes också, att affärscentrum, gymnasium och bostäder skulle tillkomma på Vilundas åkermarker. En logisk konsekvens blev att planlägga för bostadsbebyggelse även söder om Mälarvägen, på Smedbys och Ekebos ägor. Detta skulle därmed bli den enda stadsdel i kommunen, som i sin helhet byggdes på jungfrulig mark. Här skulle Upplands Väsby kunna visa lejonklon och planera ett mönstersamhälle.

Ett plankoncept uppgjordes. Bebyggelsen skulle förläggas mest på åkermarken, men även till viss del i det centrala skogspartiet. Att helt bebygga skogen var ej heller möjligt på grund av dels topografiska besvärligheter, dels alla fornlämningarna i området.

Första planerna kritiserades. Nu visade det sig att Riksantikvarieämbetet inte helt gillade planerna. Det skulle inte räcka med att de väsentligaste fornlämningarna bevarades, utan det var också viktigt

att de låg samlade inom samma område och utan att bostadsbebyggelse sköt in däremellan.

Smedbyparken föds. Det var nog denna kritik som födde Smedbyparken. När Curmans arkitektkontor 1968 fick uppdraget göra dispositionsplan för Smedby blev det naturligt hålla hela skogen nästan fri från hus. Enda undantaget blir viss bebyggelse på västra branten, i slutningen mot Marabou; dock i betydligt mindre omfattning än vad första skisserna hade utvisat. I stället förlades en koncentrerad HSB-bebyggelse vid Målarvägen (Norra Berget). De i öster och söder omgivande åkrarna gavs tät men låg hyreshusbebyggelse i Väsbys hemregi. Det blev nödvändigt lägga hus nära flera av fornlämningarna, och skärmytslingar med landsantikvarien saknades av denna anledning ej, men huvudidén att hålla skogen intakt och därmed också sambandet mellan fornlämningarna, den idén står fast.

Röjning av Smedbyparken. Åren 1971—72 röjdes skogen.

Principen för gallring och röjning skulle i huvudsak vara följande. Den alltför täta och övermogna granskogen måste till stor del bort till förmån för det befintliga inslaget av tall och björk m fl träslag. Tallbeståndet beräknades med denna gallring kunna bibehållas inom överskådlig tid. Det gällde också att genom lämplig urhuggning skapa utblickar mot högre liggande partier i skogen och att öppna vegetationen allra närmast de planerade gångstråken.

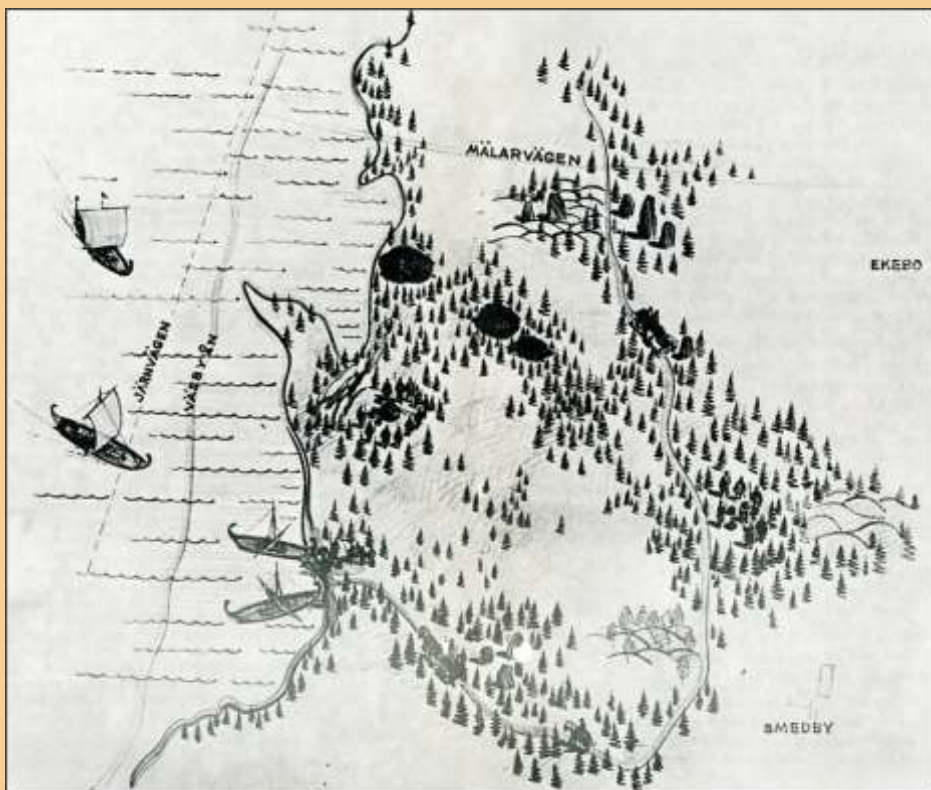
Vissa partier av parken, särskilt de på lägre liggande mark, (kärr o d) skulle få förbli helt orörda som skydd för fåglar och annat vilt. Dessa partier kan också sägas utgöra en livsviktig vattenreservoar för skogen i övrigt.

För den fortsatta skötseln av parken beräknas att nyuppslag av aspely och rotskott av björk gallras ur för att efterhand bilda grupper av låg lövvegetation i det högre trädbeståndet.

Smedbyparken — brunnspark eller stadspark? 1971 röjdes som sagt skogen, och genast hittade skolklasser och enskilda människor in i det förut väldigt lite nyttjade området. Sedan har gångvägar anlagts, liksom enklare löpstigar. Därmed ges möjlighet även för dem, som kanske genom ålder ej längre är så vitala, eller för unga familjer med barnvagnar, att också få andas frisk skogsluft. Betrakta gärna området som en sentida efterföljare till sekelskiftets brunnsparker. Lägg därtill att området av Riksantikvarieämbetet betraktas som ett av de märkligaste i Stockholmstrakten. Inom området finns inte mindre än fyra delvis mycket stora gravfält och sex runstenar förutom ett flertal fornlämningar av olika art. Det hela sammanbinds av ett bra bevarat forntida vägsystem. Området bevarar på ett för Stockholmstrakten mindre vanligt sätt det förhistoriska landskapets struktur. Smedbyskogens mångsidighet gör den väl lämpad som stadspark.

Hans Berglund
Stadsarkitekt

Nils Asplund
Stadsträdgårdsmästare

Den här handritade bilden över området fanns med i artikeln om Smedbyparken. Bilden visades då över de två sidorna på mittuppslaget i "Nytt från Hembygdsföreningen".

Den aktuella utgivningen var ett "Specialnummer om Smedbyparken". Här hade även Hugo Sabel skrivit en artikel om "Fornlämningarna i Smedbyparken."

På den sista sidan i det här medlemsbladet fanns det en artikel om "Smedbyparkens runstenar" skriven av Björn Eklund.

Hugo Sabel avslutar sin artikel med:

"Det är detta förmåliga kulturarv som vi Upplands Väsbybor skall vårda och vara aktsamma om så att det kan gå vidare till kommande släkten och ej genom lek och markslitage blir skadat eller förstört.

Alla fornlämningar i Sverige skyddas av en särskild lag, Fornminneslagen."

Brickhängare – en omodern sak

Den här teckningen föreställer ett brickband. Vad är nu det för något? Jo, brickband är ett tvådelat band som används för att hänga upp brickor eller annat på väggen. Bandet består av två öglor som förenas av en ring eller sölja i trä, metall eller plast och som hängs upp på en spik eller krok, mestadels i köket.

Som så mycket annat har brickbanden i stort sett försvunnit. Brickor finns ju, men brickbanden har blivit omoderna, fast de väl egentligen är rätt praktiska. Brickor tar stor plats om de ska förvaras i skåp och lådor. Om de hängs upp på väggen i ett brickband är de ur vägen men ändå lättillgängliga. Förmodligen anses brickupphängningsanordningar inte passa in i modern köksmiljö och har därför försvunnit.

Brickband har funnits länge. Hur länge har jag inte forskat i, men i Åhlén och Holms Jubileumskatalog 1899-1909, en

priskurant för manufaktur, korta varor, kautschukstämplor och sigill m.m. finns det på sid. 57 bland borstväskor, lampslöjor, underkjolstyg och tidningshållare ett brickband att skicka efter.

Beskrivning: ”Brickhängare, N:o 5053, af extra prima yllefilt med trefliga, uppritade mönster för brodering. Bandets bredd 9 1/2 cm, längd 70 cm. Pris 1,95 per st”.

Till bandet finns en ring. Om ringen står inget. Förhoppningsvis ingår den i priset.

Brickband var välbekanta saker fram till 1990-talet. Ännu i mitten av 1980-talet kunde man köpa materialsatser via Hemslöjden för att brodera brickband. Motiven var blommor, svampar, väderkvarnar, kaffepannor, olika djur, ljus och tomtar. Det fanns också virkade brickband, där man kunde trä in silkesband, rött vid jul, gult vid påsk o.s.v. Lite

mera udda är brickband av makramé med träkulor eller flätad näver.

I Åhlén och Holms priskurant är brickbandet 70 cm långt och 9,5 cm brett. Kanske blev brickorna mindre, för senare tiders brickband är ungefär 50 cm långa och 6-7 cm breda.

Brickband finns – eller fanns – så vitt känt bara i Norden. I handeln finns de inte

längre. Möjligen kan man hitta ett på någon loppmarknad.

Faktiskt är det inte så svårt att göra ett brickband på egen hand. Det går bra att ta vilket tyg som helst och man behöver inte brodera heller.

Inga Lisa Gustafsson

Ny webbplats för runor

I december lanserades den nya söktjänsten Runor. Det digitala fornminnesregistret Fornsök (<https://app.raa.se/open/fornsok>) ger inte så mycket information om runorna. I stort sett bara platsen via kartan samt det som står i de gamla ursprungliga inventeringsblanketterna. Därför utgör Runor (<https://app.raa.se/open/runor/search>) ett ovärderligt komplement till Fornsök. Enklaste sättet att söka är att zooma in via kartan!

Har man serienumret t ex U 112 (Upplands runinskrifter nr 112, runblocket vid Kyrkstigen i Ed): klicka för Signum och skriv U 112. Det går dock inte att söka på RAÄ-numret (socken + nummer); i detta fall Ed 73:1. Då måste man gå via Fornsök för att hitta U-numret.

Varje sida för en viss runristning visar texten i original, på fornvästnordiska, runsvenska och engelska. Uppgifter om material, ristare och länkar till litteratur och fotografier för vidare. Inte minst fotografierna är extra spännande. Bl a finns länkar till Otto von Friesens bilder. von Friesen var en av grundläggarna av den moderna svenska runforskningen. Se bilden från 1909 av runblocket på Kyrkstigen i Ed.

Sidan är ett samarbete mellan Riksantikvarieämbetet och Uppsala runforum vid Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet. Grundtanken bakom Runor

har varit att knyta samman flera olika data bl a de digitaliserade delarna av Sveriges runinskrifter med Samnordisk runtextdatabas och presentera dem tillsammans. Samtidigt kommer tidigare svåråtkomligt källmaterial att digitaliseras och göras tillgängligt på sidan. Runor har med uppgifter om alla kända runinskrifter, inte bara de i Sverige.

Sveriges runinskrifter är ett dokumentationsprojekt som pågått sedan början av 1900-talet och som resulterat i en lång serie tjocka volymer som täcker nästan hela landet, landskap för landskap. Projektet är inte avslutat – inom kort kommer volymen om Medelpad, författad av RAÄ:s runexpert Magnus Källström. Volymerna med Upplands Runinskrifter gavs ut mellan 1940-1948 med Elias Wessén som huvudförfattare. Runstenarna i Upplands Väsby finns i två olika volymer. Upplands Väsby Hembygdsförening har tre exemplar av dessa.

Klas Lundkvist

Läs mer

– Om nya sidan: www.raa.se/hitta-information/runor/

– RAÄ:s översiktssida om Runor: www.raa.se/kulturarv/runor-och-runstenar/

– På undersidan Projektet Evighetsrunor finns bakgrunden till den nya söksidan: www.raa.se/kulturarv/runor-och-runstenar/projektet-evighetsrunor/

Sidan med Sveriges Runinskrifter (de tjocka landskapsvisa böckerna):

www.raa.se/kulturarv/runor-och-runstenar/digitala-sveriges-runinskrifter/digitala-sveriges-runinskrifter-publicerade-volymer/

är inte så användarvänligt men bra om man själv vill leta i originalvolymerna.

Eds socken finns i filerna U 53-110, bläddra fram till pdf-ens sidnummer 78 och U 111-155.

Fresta socken finns i filerna U 227-258, bläddra fram till pdf-ens sidnummer 45 och U 259-294.

Hammarby socken finns i filen U 259-294, bläddra fram till pdf-ens sidnummer 13.

Ortens namn

Alla ortnamn har en historia. Djupängen i Uppland är ett exempel. Det var en plats som i folkmun i slutet på 1700-talet kallades för Djupröven. Det tyckte inte lantmätaren var speciellt roligt och han strök röven och skrev Djupängen istället.

Red.

Sevärt i Väsby

Våra runstenar

I Sverige finns cirka 2.600 runstenar, i Uppland cirka 1.100 och i Väsby omkring 76 st. Det är bäst att skriva cirka, antalet står för de som hittats. Då och då hittar man någon ytterligare. Alla runstenar är förstås sevärda, men några har blivit mer kända än andra. Upplands Väsby är enligt Runverket den runstenstättaste kommunen i Sverige.

Den mest kända och beskådade runstenen här i trakten är nog den vid Kyrkstigen,

som på ena sidan berättar att Ragnvald var i Grekland, där han blev krigarföljets hövding och på andra sidan bl.a. talar om att Ragnvalds mor hette Fastvi och dog i Ed.

En annan populär och mer lättillgänglig runsten är Ladbrostenen vid Runby hage, som berättar att Ingrid, änka efter Inge-mar, med sönerna Dag och Banke bodde i Runby och ägde där gård.

Vid Runby hage finns Ladbrostenen, som har runristningar på två sidor.

Foto: Bo Lindman

Denna runsten finns vid infarten till Löwenströmska sjukhuset.

Foto: Inga Lisa Gustafsson

Vid infarten till Löwenströmska lasarettet står en runsten med stavfel, i Fresta kyrkas murar har man kunnat plocka fram femton runstenar, hela eller fragmentariska. Utbudet är intressant och omfattande. Hembygden har haft runstensartiklar många gånger.

Runstenarna tillkom på ”vikingatiden” och talar fortfarande till oss från en ordkarg forntid. Förmodligen var de mer kraftigt bemålade än idag och syntes vida omkring. Ibland signerades de, så att vi vet runmästarens namn. I Väsby känner vi till runmästarna Öpir, Fot och Visäte, som de flitigaste.

En bra guide till en runstensrunda är ”Runristningar i Upplands Väsby” med texter och teckningar av runstenarna och kartor som visar var de finns. Häftet finns att köpa i hembygdsgården. Eller kolla fornminnesregistret Fornsök, som innehåller Sveriges alla kända fornlämningar, ordnade sockenvis.

Inga Lisa Gustafsson

Almqvistaren

Men efter det en gång blev vår lott i världen att åka kälke, så låt oss göra det. När en glad flicka sitter på och en gosse på skridskor drar, då går det i ett huj. Det tycker jag om, och låt vara att jag skryter litet med norden.

C J L Almqvist,
ur Svenska fattigdomens betydelse

Läsarreaktioner

Vi har fått några reaktioner från våra läsare. Tack för dem!

Hej,

Kul att klura på sparkstöttingen i Hembygden 4!

Det första som kommer i mitt huvud är hur folk förr i tiden vintertid förflyttade sig där inga vägar plogades. Skidor var förstås det simplaste medlet, om man var fattig och inte hade tillgång till häst och vagn. En specialvariant var att man hade två olika skidor under kängorna: en normallång löpskida och en kortare "sparkskida" benämnd andur. Namnet är troligen samiskt. Men hur gjorde man om någontungt/otympligt behövde förflyttas? Skidor och pulka funkade nog oftast, men även sparkstöttingen som lastbärare kunde fungera ganska bra, om "förraren" använde just en andur och halvskajtade sig fram, stödd på sparken. Den spartanska "sitsen" kunde väl funka för såväl bagage som någon krasslig anhörig som brådslande behövde hjälpas till sjukstugan?

Harald Akselsson

Hej,

Läste artikel om trädgårdsmästare Lyremark. Har väl inga direkta hårda fakta att tillföra men jag vet att min farfar Hjalmar var god vän med honom och att min mamma Ragna sålde hans produkter i kommission, åtminstone fram till 1963, då Klarahallen stängde. Kan det återfinnas någon information om detta i räkenskaper? Tyvärr finns ingen bokföring från farfars trädgårdsmästeri bevarad.

Har också personliga minnen av besök på trädgårdsmästeriet. Följde med farfar och pappa Nils då och då. Fru Lyremark bjöd alltid på goda släta bullar med socker och hon var en av få vuxna, vid sidan av min familj, som tyckte det var helt ok för en fyra-femåring att doppa bullarna i kaffe. En vana jag alltjämt har även om jag nuförtiden för det mesta måste undvika socker.

Bästa hälsningar,

Anders Mård

19/11 -20

Till alla i Redaktionsgruppen

Tack för det senaste och innehållsrika medlemsbladet "Hembygden". Jag ser redan nu fram emot nästa blad. Där finns så mycket information som jag trodde jag redan kände till. Men tidningen överraskar mig alltid med något nytt, trots mina 62 år i Väsby och en man som är gammal Väsbybo. Men det är faktiskt så att - "Det är aldrig för sent".

Jag undrar om Väsby's innevånare och läsare av Hembygden kan förstå vilken källa till kunskap som finns i tidningen. Där finns sådant som handlar både om det gamla och om det nya Väsby.

Ett stort tack till Er alla som arbetar med tidningen. Lycka till med mera spännande inlägg och reportage. Det är en fantastisk tidning.

Tacksam läsare
av medlemstidningen

”Forngreta”

Den förmodade vikingabron SV Skälby, Hammarby, Upplands Väsby granskas 1966 av professor Greta Arwidsson, antikvarie Ulf E Hagberg och Harald ”med skägget” Holmqvist. Foto: Olle Lorin

”Forngreta” – En biografi om Greta Arwidsson som blev Sveriges första kvinnliga professor i arkeologi; Birgit Arrhenius, Bokförlaget Langenskiöld (2019).

Kungl. Vitterhetsakademien har i flera år gett ut böcker i serien ”Svenska Lärde”, bland annat om Sigurd Curman och Oscar Montelius. Serien har nyligen bytt namn till ”Lärda i Sverige” och utgivningen sker numera i samarbete med Bokförlaget Langenskiöld. Nu har turen kommit till en bok om ”Forngreta”, arkeologen Greta Arwidsson (1906-1998) skriven av Birgit Arrhenius.

Greta Arwidsson växte upp i en familj med naturvetare men med ett stort intresse för kulturhistoria. Båda Gretas föräldrar gjorde uppteckningar för Nordiska Museet. Inriktningen på arkeologi var ingen självklarhet utan kom efter studier med inriktning på läraryrket att växa fram, och i slutet av 1920-talet började hon studera nordisk fornkunskap.

Greta kom att under 1930-talet att medverka i utgrävningarna i Alvastra, Birka och Valsgärde. Det var framför allt utgrävningar och båtfynden i Valsgärde som lade grunden för hennes arkeologiska

ka bana och var ämnet för doktorsavhandlingen 1942.

1946 blev Greta landsantikvarie på Gotland – den första kvinnan som på en post som landsantikvarie. På Gotland innebar byggnadsvårdsfrågorna en vidgning av arbetet. Greta tog sig oftast runt på cykel och blev välkänd över hela Gotland och smeknamnet ”Forngreta” kom till.

I mitten av 1950-talet blev Greta professor i ”Nordisk fornkunskap” (som arkeologi-ämnet fortfarande hette vid den tiden) vid Stockholms högskola. Den första kvinna som blev professor i Stockholm, 67 år efter matematikern Sofia Kovalevskaja utnämning. Under professorstiden medverkade Greta vid grävningar både på Gotland och i Stockholmsområdet. Vid omvandlingen av Stockholms högskola till Stockholms universitet hade Greta en viktig roll. Hon

medverkade även till utvecklingen till ett tvärvetenskapligt synsätt främst i samarbetet med kulturgeografer. Som pensionär kom Greta att medverka till att publicera arbeten om Birka och Valsgärde.

Författaren Birgit Arrhenius skriver att Greta inte var någon teoretiker utan främst förlitade sig på källmaterialet, dvs vad de arkeologiska föremålsfynden kunde berätta. Greta Arwidsson gick ur tiden 1998. Hon har fått tre vägar uppkallade efter sig: i Gamla Uppsala, Visby och Albanoområdet i Stockholm.

Greta och Upplands Väsby

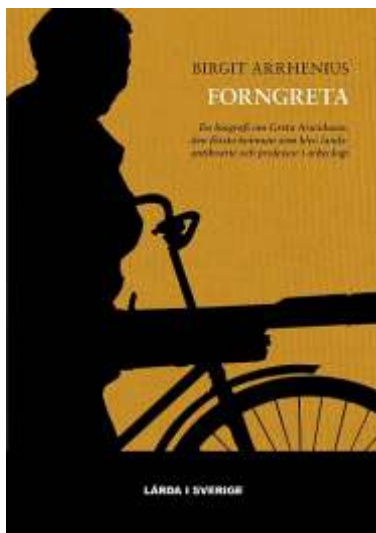
Varför tar vi upp boken om Greta Arwidsson i Hembygden? Jo, vi vet genom fotografier och tidningsartiklar att hon var i Upplands Väsby. I en tidningsartikel från mitten av 1960-talet framgår att hon var med vid undersökningar i Skälbyområdet.

Fotografiet som vi publicerar här kan vara taget i Skälbyområdet. I boken finns inget om Gretas undersökningar i Upplands Väsby. Exakt var och i vilken omfattning kräver vidare undersökningar.

Klas Lundkvist

Föreningen ”Greta Arwidssons Vänner” bildades 1977 och är till för kvinnliga klubbverkare vid Uppsalas studentnationer.

Red.

Kvinnorna som låg steget före

Internationella kvinnodagen den 8 mars firas officiellt sedan 1977 på initiativ av FN.

Dagen har sitt ursprung i tidig arbetar- och kvinnorörelse i början av 1900-talet och kampen för rösträtt. Så småningom har den väl blivit symbol för många olika saker som kvinnor vill kämpa för. Inför Kvinnodagen, som ju snart infaller, kan vi påminna oss några kvinnor ur Upplands Väsby historia, vars namn och gagn vi fortfarande känner till och talar om.

Den första kvinnan från trakten, långt innan Väsby var Väsby, är Ingrid. Hon som låtit resa och satt namn på Ladbrostenen, som står vid Runby hage. Någonstans nära hembygdsgården hade Ingrid och maken Ingemar säte och gård, tror vi. Ingemar dog och Ingrid lät hugga en runsten över honom och sönerna Dan och Banke. Om hon hade flera söner eller fick driva gården vidare med egen kraft vet vi inte, men att hon var driftig förstår vi genom att hon lät göra Ladbron, som väl låg tämligen nära stenen. Ladbron tros ha varit en omlastningsbrygga, dit varor kom per båt och lastades av eller stuvades om

på andra farkoster och färdmedel för vidare befordran. Kanske tog Ingrid betalt för omlastningsplatser eller annat. Vi vet inte, men kan spekulera.

Vad vi vet är att Ingrid 2012 har fått en staty rest efter sig inte långt från Ladbrostenen och att hembygdsgörelsen tillsammans med biblioteket brukar uppmärksamma Ingrid-dagen. Hursomhelst, Ingrid var nog en särdeles kvinna, annars skulle man inte tala om henne eller ha henne i minnet efter mer än tusen år.

Kvinna nummer två som lever starkt i minnet är den heliga Birgitta, född några hundra år senare än Ingrid, antagligen 1303.

Mycket länge trodde vi att Birgitta föddes i Skederid, på Finsta gård. Nu tror vi att hon föddes på Sköldnora i Fresta här i Upplands Väsby. Hennes far, lagman Birger Persson, ägde stora egendomar i hela mellansverige, bl.a. Sköldnora, och familjen flyttade mellan gårdarna, som man gjorde på den tiden. Vi ska inte gå in på forskningsturerna runt Birgittas födelseplats, men vi är rätt säkra på att platsen var Sköldnora.

Den heliga Birgitta är den globalt mest kända personligheten genom tiderna. Man vet att hon kunde både läsa och skriva, inte helt vanliga färdigheter bland dåtidens kvinnor. Hennes berömda uppenbarelser nedtecknades och räknas till världslitteraturen. Tretton år gammal giftes hon bort med den artonårige Ulf Gudmarsson och födde efter hand åtta barn, fyra söner och fyra döttrar. De två yngsta sönerna dog tidigt. Birgittas högsta önskan var att grunda en klosterorden och bygga ett kloster i Sverige. Efter Ulf Gudmarssons död for Birgitta till Rom och återvände aldrig till Sverige. Efter lång tid fick hon till slut påvens tillstånd att grunda sin klosterorden i Sverige. Birgitta dog i Rom och hennes kvarlevor fördes hem till Sverige. De finns – åtminstone delvis – sedan dess i Vadstena kloster, där Birgitta hittat platsen för klosterbygget och hennes dotter Katarina var föreståndare.

Birgitta dog 1373. Hon helgonförklarades 1391 och blev Sveriges skyddshelgon 1396. 1999 blev hon europeiskt skyddshelgon. Samma år placerades en sex meter hög marmorstaty föreställande Birgitta på Peterskyrkans fasad i Rom.

Här i Upplands Väsby har vi en staty av den heliga Birgitta i trä, som står i Suseboparken och i hennes födelsesocken Fresta har man vid kyrkan utformat en Birgitta-lund med en staty av henne. Inne i kyrkan finns en mindre staty av henne på främsta kyrkbänken. Man har också skapat en milslång vandringsled i

heliga Birgittas namn, en modern pilgrimsled med en speciell utekyrka längs vägen.

Allt detta säger väl något om vilken vikt som än idag tillmäts Birgitta från Sköldnora i Fresta, ”sierskan från Norden.”

För att hitta vår tredje historiska kvinna får vi ta ett kliv in i 1700-talet. 1755 utkom en kokbok, ”Hjelpreda i Hushållningen för unga Fruentimber”. Den hade inget författarnamn, endast initialerna C.W. Först i fjärde upplagan, den sista under författarinnans livstid, utsattes namnet Warg i ett bihang. Kokboksförfattarinnan var alltså Cajsa Warg och hennes kokbok fick en publikframgång som annars vid den här tiden endast tillkom religiösa uppbyggelseskrifter. Redan 1772 översattes kokboken till tyska och utkom i upplaga efter upplaga i nästan hundra år.

Även om Cajsa Wargs recept idag inte är så aktuella, har hon själv blivit en legendarisk figur. Uttrycket ”Man tager vad man haver”, sa Cajsa Warg, känner alla till, trots att det förnekas att hon sagt det. Och vad har Cajsa Warg med Väsby att göra? Jo, hon var husmamsell hos överpostdirektören, statssekreteraren och friherren Leonard Klinckowström på

Lövsta och kusinbarn till sin jämnåriga matmor. Klinckowströms hade ett hus på Herkulesgatan i Stockholm, men sommartid vistades de på lantegendomen Lövsta i Eds socken i Uppland. Upplands Väsby fanns inte då och inte järnspisen heller, så man kan ju tänka sig hur omständig matlagningen var och vilket ansvar som vilade på husmamsellen Cajsa. Det fanns naturligtvis en ansenlig tjänarskara i övrigt, men ansvaret var Cajsas.

Varför blev nu den här kokboken så populär? Jo, i den står det att man vid matlagningen bör veta hur allt skall mätas, delas och blandas, varför hon utsatt vikten, måtten och tiden vid matlagningen, vilket ersatte ”en nypa” eller ”en näve.” Boken var helt banbrytande och säkert till hjälp för unga fruentimber. Hjelpredan innehåller förutom nästan tusen recept av olika slag, en del andra saker som är nyttiga att kunna i ett hushåll, t.ex. att bleka väv, koka såpa, tvätta flor och blonder, färga ull och lin samt bota olika krämpor hos husdjur. Cajsa Warg var född 1703 och dog 1762. Några minnesmärken finns inte i Upplands Väsby, men kokboken är fortfarande välkänd och omskriven landet över.

Sist i raden bland historiska kvinnor från Väsby är Emmy Köhler. Hon är en Fresta-bo som gjort sig känd som författare av sånger och barnvisor, t.ex. ”Många träd i skogen stå” och ”Raska fötter springa tripp, tripp.” Om hennes levnad berättas i boken ”Så fick vi sången”, där det bl.a.

står att Emmy, född 1858, gifte sig med vice häradshövdingen, senare kansli-rådet, Sven Köhler och att de köpte gården Norrsättra i Fresta 1907. Barnvisorna skrev Emmy Köhler främst till sina egna barn.

Mest känd är Emmy Köhler för sången ”Nu tändas tusen juleljus”, som är mycket omtyckt och sjungs än idag. Emmy Köhler avled på Norrsättra 1925 och är begravd på Fresta kyrkogård. I Fresta klockarstuga finns ett litet Köhler-museum till hennes minne och en lek-park, ”Emmy Köhlers Park”, finns i närheten av Fresta kyrka.

Det finns fler kända kvinnonamn i lokal-historien att komma ihåg, starka kvinnor som likt Ingrid, Birgitta och Cajsa antingen kämpat för det som de sett som viktigt i livet eller som Emmy, fört fram musik och kultur i samhället. Vi kan inte berätta allas historia utan får nöja oss med att skänka dem en tanke åtminstone den 8 mars.

Inga Lisa Gustafsson

Apropå kvinnodagen

Det som vi idag tycker är så självklara saker, har det ofta varit nödvändigt att lagstifta om. (OBS att kvinnor var omyndiga från 1734). Några reformerande årtal:

- 1845 Då införs lika arvsrätt för kvinnor och män.
- 1853 Kvinnor får rätt att undervisa i mindre folkskolor.
- 1858 Ogifta kvinnor kan vid 25 års ålder begära att blir myndiga, gifter de sig blir de omyndiga igen.
- 1864 Män förlorar laglig rätt att aga sin hustru.
- 1870 Kvinnor får ta studenten som privatister.
- 1873 Kvinnor får rätt att studera vid universitet, dock inte teologi och juridik.
- 1874 Gift kvinna får rätt att bestämma över sin egen inkomst.
- 1884 Ogifta kvinnor blir myndiga vid 21 år.
- 1915 Kvinnor får rätt att ta ut skilsmässa.
- 1921 Första valet med kvinnlig rösträtt.
- 1935 Lika folkpension för kvinnor och män införs.
- 1951 Kvinnan får behålla sitt svenska medborgarskap när hon gifter sig med utländsk man.
- 1960 Första kvinnliga prästerna i Svenska kyrkan.
- 1971 Sambeskattning upphör.
- 1980 Kvinnlig tronföljd införs.
- 1980 Jämställdhetslagen, där kvinnor och män formellt får samma rättigheter i samhällslivet träder i kraft.

Många andra reformer som berör förhållandet man/kvinna har införts, men listan skulle bli lång om man tog med alla.

Inga Lisa Gustafsson

Vågrätt

1. Han kallades "Ärtan"
11. X
12. Stor tysk flod
13. Kroppens största organ
14. Kan man sitta i, är även bra till upphängning
16. På fordon från Moldavien
17. Besvärlig vid bilkörning
18. Säregna
21. Förmultnade växter
23. Organisation vid storindustri
26. Kaffegök eller hjälm
27. Einsteinium
28. Kan Viktoria kallas
29. Minibuss
30. Har högvatten på våren
33. Persisk by
34. Hölls 1912
35. Noak hade en sådan
36. Film av Steven Spielberg
37. Stout är en mörk typ
38. Griegverk
41. Ton d
42. Sveriges Nationaldag
44. Plockar man ur kakan?
46. Skulle i presens
47. Ack och ..
48. Framför Nisse i film
49. Fornhistorisk tid
54. Förälskad
55. Mycket brett fotografi

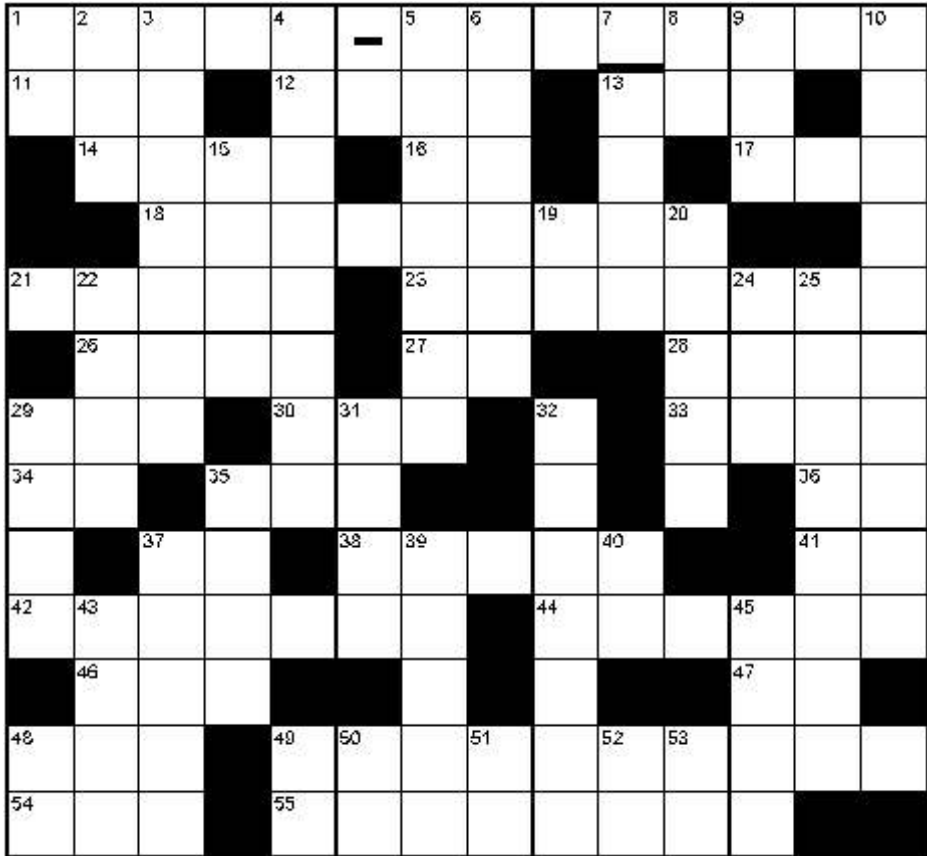
Lodrätt

1. Inleder skolåret
2. Bästa gänget!
3. Rorgängare
4. God sådan hade Optimus
5. Folk i Första Mosebok
6. Braskar 30/11
8. Skrämmande utrop
9. En av våra församlingars
10. Kallades en av bespisningstanterna
13. Plats för polokrage
15. Litterärt eller musikaliskt verk
19. Kan man göra hånfullt
20. Värdepapper
22. Befallning
24. Nalle Puhs kompis
25. Sysselsättning i "Bonde söker fru"
29. Läte från hunden
31. H₂O
32. Vänder tillbaka
35. Norsk ort i norr
37. Skopa
39. Kan man ha vid ångest
40. Inte senare och inte tidigare
43. Konstnärligt utformad uppsats
45. Sveriges moder
48. Häftig bil
49. Samhällsvetenskapsprogrammet
50. Tantal
51. Väderstreck mot Rimbo
52. Sjätte tonen
53. 100 mm

Från decembernum-
ret fick vi rätta lösningar
från 17 personer.
Det var bra!

Korsord 1 - 2021

Konstruktör: Lennart Hedlund

När du löst korsordet skriver du ditt namn och din adress.

Lösningen insändes senast onsdagen den 24 februari 2021 till:

Hembygden
 Box 40
 194 21 Upplands Väsby
 Märk kuvertet med "Korsord 1 - 2021"
 eller digitalt till info.uvhbf@gmail.com

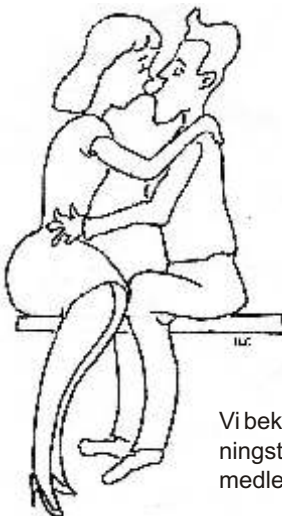

Lösning till korsordet 4 - 2020

Illustrerade ordspråk och talesätt

Som en fortsättning på kyssteckningen i septembernumret av Hembygden har Irene Molander bidragit med följande:

"En kyss är ingen fara,
en kyss är inget brott.
Två läppar möts ju bara
och smakar himla gott!"

Vi beklagar att handläggningstiden är så lång (på medlemsbladet vill säga).

Har du betalt medlemsavgiften?

Bra, om du har förnyat ditt medlemskap i Hembygdsföreningen för år 2021.

Om du ännu ej betalt medlemsavgiften, så är det hög tid att göra det. Medlemsavgiften är 150 kronor per person. Ett inbetalningskort följde med decembernumret av medlemstidningen Hembygden. Hittar du inte det, så kan du använda ett vanligt inbetalningskort. Vi har plusgiro nummer 29 81 91-8. Det är viktigt att du anger ditt namn och medlemsnummer (som finns överst på baksidan av detta nummer). Även nya medlemmar är välkomna!

Upplands Väsby Hembygdsförening

STYRELSE 2020-2021

Klas Lundkvist, ordförande	070-673 63 47
Ingegerd Peterson, vice ordförande	073-806 84 04
Margareta Norén, sekreterare	070-799 25 01
Ann-Christin Jyttner, kassör	070-753 34 33
Susanne Bergman, ledamot	070-510 05 04
Gunilla André, ledamot	590 338 34

Telefon

ERSÄTTARE

Berit Östman	073-667 14 92
Kjell Ehrnholm	070-330 97 87
Ulla Ekengren	076-309 15 32
Niklas Johansson	072-500 22 75
Björn Peterson	070-640 32 27

MEDLEMSBLADET HEMBYGDEN

Bo Lindman	070-716 52 43
Redaktionsgrupp, se sidan 2	

REVISORER

Ordinarie

Ove Gustafsson
Anita Bergqvist

Ersättare

Anette Ehrnholm
Ali Kashefi

VALBEREDNING

Roland Storm, sammankallande	070-729 27 60
Lars Nyström	070-821 41 90

Besök gärna vår webbplats: www.hembygd.se/upplands-vasby

Upplands Väsby
Hembygdsförening

Box 40
194 21 Upplands Väsby

E-post
info.uvhbf@gmail.com

Besöksadress
Hagvägen 2/Pukslagargatan

Plusgiro
29 81 91-8
Årsavgift (2021)
150 kr

Upplands Väsby Hembygdsförening

År 1954 bildades Upplands Väsby Hembygdsförening. I föreningen vill vi tillsammans öka kunskapen om kommunen, vårda kulturarvet och påverka det som händer just nu.

Vi som är medlemmar arbetar för att

- väcka och förstärka den djupa känslan för hembygden
- bevara den lokala historien, kulturhistoriska platser och föremål
- sprida kunskaper om hembygden och om våra traditioner till gammal och ung
- genomföra olika evenemang, gärna sådana där flera generationer kan träffas
- lämna våra synpunkter på bebyggelse- och planeringsfrågor

Under verksamhetsåret har vi ett stort antal evenemang. Vi visar och berättar om bygden och vår lokalhistoria.

Inom föreningen arbetar vi för att våra samlingar och arkiv skall bli en bra kunskapskälla. Vi samlar anteckningar, dokumentationer, böcker, fotografier och föremål.

Vi vårdar Hembygdsgården som vår naturliga mötesplats och att den skall vara en välkomnande och intressant plats att besöka.

Välkommen att kontakta oss, om du har funderingar eller frågor.
Du får gärna komma med i vår aktiva skara!

Besök gärna vår webbplats: www.hembygd.se/upplands-vasby